

סדר

ליל

שבת

הצעה למהדורה
חדשה של
'זמירות שבת'
במסגרת קורס
'עריכה תורנית'
והוצאה לאור
'לומדה'

לומדה
רמב"ם בתיכון ללימודי מקצוע

קמח

דוד פישהוף
מרדכי דב וינטרויב

כל הזכויות שמורות

כתובת המחברים:

מרדכי דב וינטרויב
התעוררות תשובה 9/4
ביתר עילית
דוא"ל: 5804729@gmail.com

דוד פישהוף
אריאל 10
ירושלים
דוא"ל: d.fishof@gmail.com

מבוא

המנהג לשיר ולזמר בשבת המלכה, אם בסעודות ואם בזמנים אחרים, הוא מן המנהגים העתיקים ביותר בעם ישראל, ועם כל זה אין יפה לו יותר מן השם 'מנהג', משום שאין אנו מוצאים כמעט כל ביטוי בהלכה לנוהג זה, למרות שיש לו מקורות קדומים ביותר.

כבר בגמרא (מגילה יב:) דרש רבא, על מה שנאמר במגילת אסתר (א, י): 'פִּיּוּס הַשְּׁבִיעִי כְּטוֹב לֵב הַמֶּלֶךְ בַּיּוֹם', 'למה צריך היה לומר ביום השביעי, יום השביעי שבת היה, שישראל אוכלין ושותין ומתחילין בדברי תורה ובדברי תשבחות'.

למרות שהגמרא מספרת על תשבחות הנאמרות בזמן הסעודה, הפיוטים העתיקים המוכרים לנו, לא נועדו להיאמר בשעת הסעודה, אלא בבית הכנסת בתפילה.¹ ורק בשנים מאוחרות יותר, באשכנז,² החל המנהג לזמר בשעת הסעודה,³ וראה להלן.

1 יש שרצו לטעון כי כבר בתקופת התנאים חובר הפיוט 'צור משלו' שהוא כנגד ברכת המזון. הוכחתם היא מכך שיש בו שלשה חלקים, כנגד ברכת הזן, כנגד ברכת הארץ, וכנגד בונה ירושלים, ואילו על ברכת הטוב והמטיב אין בו חרוז. ושם אחד מהתנאים הראשונים יסד הזמר הזה 'אשר בימיהם עדיין לא נתקן הטוב והמטיב' (ראה בספר שלשה ספרים נפתחים). מאחר שאת ברכת הטוב והמטיב תיקנו ביבנה לאחר שניתנו הרוגי ביתר לקבורה, כמה עשרות שנים לאחר חורבן הבית. הרי שהזמר מוקדם יותר. אמנם, ייתכן שהיה בו קטע רביעי שאינו מצוי בידינו, וגם הכתיבה בחרוזים לא היתה קיימת בימי התנאים, מה שמקשה על ההנחה שהוא מתקופה קדומה כל כך. לגופו של פיוט, ככל הנראה לא נכתב 'צור משלו' אלא כברכת המזון קצרה, כעין מה שמצינו בספר כל בו (סימן כז), ולא לשבת. ראה י. רייפמאן, הערות על פיוטים שונים, ציון תר"מ, עמוד 166. בסידור אשי ישראל הביא דעת ר"ח וולוז'ינער שלא לומר 'צור משלו' שם יצא בזה ידי חובת ברכת המזון, ושוב לא יוכל לברך. בסידור אוצר התפילות כתב לאמרו רק אחר סיום הסעודה קודם ברכת המזון, ובסידור בית יעקב הביא שיש נוהגים לאמרו אחר ברכת המזון.

2 בספר שתי ידות לה"ר מנחם די לונזאנו [נפטר שס"ח – 1608], (סדר הזמירות וינציאה שע"ח דף צו, ב או ק, ב), הביא שנהגו לומר וכו', וכתב, 'זהמנהג הזה עדיין מחזיקים בו בני אשכנז ואיטאליא וזולתם'. משמע מדבריו שבזמנו לא נהגו כן אלא באשכנז ואיטליה.

3 וכפי שהובאו להלן דברי המגן אברהם, שאין לשיר אלא אותם השירים שנתקנו 'על הסעודה'.

מבוא

גם כשנבוא לדון על תוכן דברי התשבחות, על הזמירות הללו, שמזמירות בפיהם של אחינו בני ישראל כבר למעלה משבע מאות שנה,⁴ גם אז נוכל להבחין בפרדוקס מסוים. על אף שחלק מן הפיוטים חוברו על ידי גדולי הדורות שהיו גם פוסקי הלכה, עם כל זה אין אנו מוצאים בספרות ההלכה התייחסות למנהג זה, אלא כבדרך אגב. לפיכך, שמו נאה לו 'מנהג'.

בספר משנה ברורה, הפוסק האחרון, אין מופיע מנהג זה אלא תחת הסתייגות 'אחר שאכלו כל צרכן יש מזמרים זמירות שבח להקב"ה' (משנה ברורה, רפט, סק"ה). מקורו של המשנה ברורה הוא מן הרוקח [ד'תק"כ – ד'תק"ץ], שמביא בהלכות שבת (סימן נד) את המנהג לומר זמירות שבת בלשון זו של 'יש מזמרים'. והרי זמירות השבת שלנו בחלקן הגדול הן מתקופתו של הרוקח, הן מבית מדרשו והן מבתי מדרש אחרים. אבל לספרות ההלכה לא נכנס מנהג זה כחוב, אלא כהמלצה בלבד.

אף הרוקח, כשהביא המנהג ש'יש מזמרים', הביאו כפתרון לבעיה הלכתית. יש לאכול בשבת שלוש סעודות, אלא שהחכם דורש בצהרי יום השבת, ככל הנראה עד השקיעה או קרוב לה. מכיון שכך, יש לאכול את הסעודה השלישית 'קינוח סעודה' קודם הדרשה, כיצד ניתן לאכול שתי סעודות קודם הדרשה? לבעיה זו מציע הרוקח את פתרון הזמירות, וכלשונו: 'לאחר שאכל התבשיל שהטמין יש מזמרים זמירות ושבח בשבת להקב"ה ואוכלים אחרי כן קנוח סעודה דגים או עופות או פירות להיות ג' סעודות', כלומר שהזמירות יהיו הפסק בין סעודה לסעודה 'מפני שאין רוצין לבטל עת בית המדרש שדורש

4 הזמירות הראשונות הידועות לנו הן מצרפת ואשכנז, כמו למשל: ברוך ה' יום יום, מנוחה ושמחה, וכדומה. למרות שאין לנו ייחוס ברור לכל פיוט ופיוט, בית המדרש ממנו הן באו הוא צרפת ואשכנז, והפיוטים נועדו לשולחן שבת. שלא כמו יונה מצאה בו מנוח למשל, שייתכן שנכתב בכלל לבית הכנסת ולא לפייט בו ליד שולחן שבת. גם רבון כל העולמים שנהגו לאמרו בליל שבת, נתקן כדי לאמרו בבית הכנסת, כפי שמוכח מן הנוסח עצמו, ראה להלן בהקדמה ל'רבון כל העולמים'.

מבוא

החכם', ואם לא יאכלו את הסעודה השלישית עתה – קודם הדרשה, יוכרחו לצאת אחר כך ו'אין להניח הדרשה עבור הסעודה השלישית'.

אם מצינו כבר התייחסות רחבה יותר לזמירות בספרות ההלכה, אין זה אלא כשבאו רבותינו ללמדנו מה לא לומר. במגן אברהם (בהקדמה לסימן סח) הביא את מנהג האריז"ל, ש'לא היה אומר פיוטים ופזמונים אלא מה שסדרו הראשונים כגון הקלירי שנסדרו על דרך האמת'. ובמקום אחר כותב המגן אברהם שאין לשיר בסעודת השבת 'אלא אותם השירים שנתקנו על הסעודה' (סימן תק"ס סק"י). אין לנו ללמוד מכל זה אלא שזמירות השבת היו דבר הרשות, ונשארו כך.⁵

אצל רבי יהודה החסיד אנו מוצאים התייחסות רחבה יותר. בספר חסידים (סימן רעא) כתב שמלשון הפסוק 'מזמור שיר ליום השבת...' ולומר לשמך עליון, למדים שיש לרנן בשבת. עוד כתב רבי יהודה החסיד (סימן תתשמז):

זאת התשובה השיב רבינו משולם נ"ע למינין שאינן מדליקין נרות בבתייהם בשבת מפני שאומר הפסוק (שמות ל"ה ג') לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת והשיב להם כך: כתיב (בראשית ב' ג') ויברך אלהים את יום השביעי אין אנו יודעים במה ברכו אלא ממה שאנו רואים בקללות שקלל איוב את יומו שקיללו בחשיכה שנאמר (איוב ג' ו') הלילה ההוא יקחהו אופל וגו' יקו לאור ואין (שם ט') מכלל שהברכה שבירך הקב"ה השבת היא אורה שהיא שלום הבית. וכל מה שאמר איוב בקללה יש לומר להיפך גבי שבת לברכה באיוב (ג' ז') כתיב אל תבוא רננה בו מכאן שיש לו לרנן בשבת בשירות ותשבחות.

5 אמנם בספר פלא יועץ בערך שיר כתב, 'זכבר חכמי הדורות בכל דור ודור תיקנו שירות ותשבחות לאלפים ולרבבות, כל הרוצה ליטול יטול ויבחר לו לשורר מהן באשר תשיג ידו'.

מבוא

בספר נוהג כצאן יוסף (הלכות שבת סימן כו) הביא את דברי ספר חסידים כמקור לכך ש'סמכו לומר זמירות בשבת בכל סעודה'. שם הוא עוסק גם במנהג חלק מן הקהילות שלא לומר זמירות שבת משבת הגדול עד שבת בראשית, ומביא המנהג לשורר 'האדרת והאמונה' בסעודה שלישית.

בספר יוסף אומץ (דיני ליל שבת סימנים תרא – תרז), כתב מספר הוראות לגבי מנהג הזמירות. להאריך בזמירות כדי שהסעודה תכנס לתוך הלילה. לומר הזמירות בקול נמוך או בניגון שאינו משמח – בתקופת בין המצרים ובימי ספירת העומר. לא לקחת מניגוני הנכרים, ולא לומר 'צור משלו אכלנו' אלא לאחר ברכת המזון.⁶

יש שנימקו את המנהג בחיוב לומר דברי תורה על השולחן, בפרט בשבת. ולפיכך נתקנו הזמירות 'שתוכנן מנהגי שבת ודברי אגדה, כדי שבאמירתן ובניגוניהן יאפשרו להמוני העם לצאת ידי חובת אמירת דברי תורה ליד השולחן' (ספר המטעמים, ערך שבת, סימן צח).⁷

במסגרת פרוייקט הגמר של מכון 'לומדה', ניסינו ללכת קצת בעקבות הפייטנים הגדולים, להבין את תוכן הזמירות כדי שנוכל 'לצאת ידי חובת אמירת דברי תורה' באמירתן. וגם לעמוד על מקורן, ולדקדק בנוסחאות, שכן שיבושים רבים נפלו במהלך הדורות בנוסח הזמירות.

פעמים שמוצאים אנו בזמירות מספר שכבות של טקסט. אמנם חוקרים רבים מעדיפים לתארך טקסט נתון לזמן כלשהו במדויק, אך המציאות מוכיחה שלא תמיד כך הם פני הדברים. כפי שלמדנו

6 ראה לעיל הערה 1.

7 מחמת אותו טעם שאומרים בסעודות בימי החול 'מזמור לדוד', כמבואר במשנה ברורה (סימן ק"ע סק"א): 'זמצה על כל אדם ללמוד תורה על שלחנו שכל שלחן שלא אמרו עליו ד"ת כאילו אכלו מזבחי מתים'. וכתב בשל"ה דילמוד משנה או הלכה או אגדה או ספרי מוסר ואינו יוצא במה שמברך ברכת המזון, ועל כל פנים יאמר איזה מזמור וטוב לומר אחר ברכת המוציא מזמור ה' רועי לא אחסר דהוא ד"ת ותפלה על מזונותיו.

מבוא

מפי הרב ישראל פלס, התיארוך בנוי לעתים על התייחסות כלשהי לאירוע שמוזכר בטקסט, או על ביטוי שלא היה שכיח אלא בתקופה פלונית, אך ייתכן מאוד שהטקסט המקורי קדם לתקופה זו, ובשלב מאוחר יותר 'הושחלו' לתוכו איזכורים נוספים. לעולם לא נוכל לדעת בבירור על סמך איזכור כלשהו שאכן כל אותו טקסט הוא מן התקופה המתאימה לאיזכור זה.

אחד הפיוטים המפורסמים הוא 'יום זה לישראל', ומקובל ליחסו לאריז"ל, ולא לחינם, אלא משום ששמו רמוז בראשי התיבות שלו: יום זה; צוית; חמדת; קדשת; לאיסור; ושיר; רצה; ישעך; אנא; חדש; זכור; קול. הרי לנו ראשי התיבות לשמו 'יצחק לוריא חזק'. אלא שהחוקרים מצאו⁸ שחלקו הראשון של הפיוט, ארבעת הקטעים הראשונים ליתר דיוק, נמצאים במקורות קדומים יותר מן האריז"ל – במחזור שנדפס בוינציה בשנת רפ"ז (1527), ואילו האריז"ל נולד בשנת רצ"ד (1534), שבע שנים אחר כך. ופיוט זה אכן מיוחס לר' יצחק הנדלי, מן העיר כפא שבקרים, שקדם לאריז"ל. אפשר שההסבר לכך הוא שהאריז"ל הוסיף לפיוט קיים, אם כי עדיין תמוה במקצת שחתם עליו את שמו. אך מכל מקום נראה שגם אקרוסטיכון מדויק אינו יכול להוכיח בבירור שפיוט החתום בשם אכן נוצר על ידי אותו פייטן.

גם בפיוט שנהוג לאמרו קודם 'יום זה לישראל', ישנו דבר דומה. הפיוט מתחיל במילים 'יום שבת קדש הוא', והוא חתום באקרוסטיכון במילים 'יהונתן חזק'. אלא שהקטע האחרון מלמד אותנו על התרחשות כלשהי שאירעה סביב לו: 'קולי קולות יחדלון, בַּעַת שִׁירִי יִגְדֵּלֹן, כִּי כִּטֵּל הֵם יִזְלוּן, וְאֵל יִסְיִגוּ גְבוּלִי, בְּאוֹרֵחַ שִׁיר נָפֵל חֲבֵלִי, הִתְקוּשְׁשׁוּ וְאֵל תִּשְׁמְשׁוּ, בְּנִיזֹר שִׁיר שְׁפָרָה לִי'. האגדה מספרת⁹ כי השיר נגנב, פשוטו כמשמעו, על ידי עובר אורח, עוד קודם השלמת הקטע האחרון בידי המחבר, ה"ה ה"ר יהונתן. והלה הסתובב בקהילות והתכבד בו. לימים,

8 ראה ספר הדואר, ניו יורק תשי"ז, מאמרו של שמעון ברנשטיין עמודים 85–83.

9 ראה 'מטיב נגן', ורשא תרל"ט, על הזמירות לרבי אברהם הכהן מאנאניא, בשם הגאון

החסיד מבעלז זי"ע.

מבוא

הזדמנו המחבר והגנב לפונדק אחד, ועמד ה"ר יהונתן וטען כולה שלי. ולשמע הכחשת הגנב, איתגר המחבר את הגנב האלמוני, בהצביעו על העובדה שהקטע האחרון חסר, שהרי חסר קטע המתחיל באות ק, ואם אכן הוא המחבר, יתכבד נא ויחבר את הקטע החסר. כשלא עמד הלז באתגר, כתב המחבר המקורי את הקטע האחרון, העוסק בכך ששירו נגנב על ידי מסיג גבול... ייתכן שזו אגדה יפה שנבנתה על סמך התוכן התמוה בקטע האחרון. אך גם אם אין הסיפור הזה נכון, ככל הנראה אירע משהו סביב למחבר ושיריו, שכן הקטע הזה קורא לקולי הקולות לחדול, ולא להשתמש בשיריו.¹⁰ ולדרכנו למדנו שגם בטקסט זה קיימות שכבות שונות, והקטע האחרון נוסף לאחר זמן, כיחוס הפיוט כולו למחבר.

ואכן, מסקנה חשובה שצריכה לעמוד לפני החוקר התורני היא לא להשתמש בעבודתו של אחר ללא מתן קרדיט ראוי. ... וְאֵל יִסְיֹגוּ גְבוּלִי, בְּאוֹרֵחַ שִׁיר נֶפֶל חֶבְלִי, הִתְקוּשְׁשׁוּ וְאֵל תִּשְׁמָשׁוּ, בְּנִיזֹר שִׁיר שְׁפָרָה לִי. אלפי שנים לפני שנקבעו בחוק זכויות היוצרים, ותוקף הרשיונות לשימוש ביצירה חפשית, כבר קבעו חכמינו זכרונם לברכה כי 'האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם', וסמכו דבריהם על הפסוק: וְתֹאמַר אֶסְתֵּר לְמֶלֶךְ בִּשְׁם מֶרְדֵּכָי. אף העורך התורני ראוי שיהא מסר זה עומד לנגד עיניו תמיד, גם אם אין אימת מלכות עליו, או שמא הסיוע אותו קיבל אינו עומד בדרישות החוק לציון מקור, מכל מקום הכלל שקבעו חכמינו 'מה ששנאו עליך אל תעשה לחברך' בעינו עומד, ומן הראוי להחמיר ולציין כל חומר שעמד לנגדו בזמן העבודה, וכך השתדלנו אף אנו לעשות בעבודה זו.

10 בקובץ בית אהרן וישראל (ק, שנה יט ב) הביא הרב פערלמאן גירסא שונה במעט למעשה, שהוחלט שההכרעה למי הקרדיט, ומי הוא אכן מחבר השיר המקורי, תינתן על סמך המבחן, מי יוכל לחבר לו בית נוסף. ולזה רמז המחבר בשוררו, 'בעת שירי יגדלון כי כטל הם יזלון' כמין חומר, שהקולות יחדלון בעת שיגדל השיר בעוד בית, כיון שיזל כטל בהתאמתו להשיר. וכתב שם הרב פערלמאן שמצא בכ"י גירסא שונה, 'קולי קולות יחדלון בבית שירי יגדלון כי כטל הם יזלון'. ולגירסא זו הוא הפלא ופלא, שהקולות יחדלון על ידי שיגדל השיר בעוד בית. וראה שם שביאר לפי זה שאין צורך לכל המעשה, אלא שאחר שנתפרסם השיר חיבר ה"ר יהונתן עוד בית כדי לברר האמת.

תודות

התודה והברכה לכל העוזרים והמסייעים, אם מפיהם ואם מפִי כתבם, איש בשמו יבורך. נעזרנו בספרים רבים, המובאים להלן בביבליוגרפיה, וכן בחוקרים תורניים, החוקר התורני הרב משה אייזיק בלוי היה לנו לעזר ופתח לנו את אוצרות ידיעותיו שבעל פה, הרב פלס כמובן, והרב גולדהבר העוסק רבות במנהגי הקהילות. נעזרנו גם בספרו המצוין של הרב נפתלי בן מנחם [ירושלים תש"ט], שהשווה את כל הנוסחאות הקיימות בזמנו, והוא מהווה עד היום מהדורה מדעית יחידה במינה של זמירות שבת, למרות גילויים רבים שהתחדשו מאז צאתו לאור. אין ספק שיש מקום למהדורה חדשה ועוד חזון למועד.

בעבודת גמר זו לא הספקנו אלא את סדר ליל שבת בלבד, וגם בו עדיין יש מקום להעיר ולשפר, וכמובן יש להרחיב את היריעה, לברר ולחקור את מקורן של כל הזמירות, מעבר למוסכם ולמודפס ברוב הסידורים, שלא תמיד הינו מדויק, ושמא אף ההיפך הוא הנכון. יתן ה' ונזכה להמשיך במלאכה עד תומה, ונשמח לשמוע כל הצעה ורעיון שיועיל לעשותה כראוי.

תודות לרב ששון קאופמן על עזרתו בכמה ענינים הנוגעים לעימוד והעיצוב. ותודה לרב אליהו ובר על עזרתו בכמה הערות בקידוש.

נעזרנו, כמובן, במאגרים השונים, אם ב'מורשתי' של אוניברסיטת בר אילן, ואם ב'אוצר החכמה', וכולם הביאו לנו תועלת רבה ומידע חשוב ורב היקף.

עשינו שימוש בידע הרב שצברנו במהלך הקורס, התחקינו אחרי הנוסחאות, ביקרנו בספריה הלאומית, ערכנו מבוא על מקורן של הזמירות ועל צורת עבודתנו, השתדלנו לתת רקע קצר על כל פיוט

תודות

ופיוט, וכאמור, לא הגענו עד תכליתה של העבודה, ועם כל זה, גאים אנחנו לתת לפניכם 'הצעה' זו, כמהדורה להערות, כיסוד לעבודה שתיעשה בעז"ה בהמשך.

לא נוכל לסיים מבוא זה בלי כמה וכמה מילים אודות הקורס אותו למדנו, 'עריכה תורנית והוצאה לאור', שבמסגרתו הודפסה עבודת גמר זו.

הרב ישראל פלס שליט"א הוליך אותנו בשבילי ההיסטוריה, לימד אותנו כיצד לקרוא כתבי יד, ובעיקר הטעימנו מן התהיות העולות על שולחנו של כל חוקר. אלו המאיצות בו לשבת שעות ארוכות ולנסות לפענח באופן שונה מהמקובל, אלו הדוחפות אותו לקום ולחפש בספריות נוסחאות שונות, ואילו הגורמות לו לחוש לעתים את משק כנפי ההיסטוריה, כשהוא יודע שעל נקודה זו בה הוא עומד כרגע, לא עמדו כבר שנים רבות.

הרב יצחק ברוך רוזנבלום הפגיש אותנו עם כמה וכמה ספיקות מצויים, ושיתף אותנו בנסיונו הרב כעורך ראשי במכון תרי"ג. למדנו ממנו רבות, כמה חבל שלא הספקנו ללמוד עוד. את הניקוד החלקי למשל, למדנו רק באופן חלקי.

הרב אליהו סולובייציק הגדיר לנו ברורות את חוסר הבהירות שבעבודות אלו. את הדברים שעלינו להשלים איתם, כי ככל הנראה לעולם לא יתבררו. ואת הצורך לנסות להפיק מעולם הספק כמה שיותר דברים בהירים וברורים, כמו הנחה זו, שלא עלינו המלאכה לגמור, אבל אין לנו בני חורין להיבטל ממנה.

למדנו רבות גם ממורנו המסור, יהודה בן רחמים. שבמשך חורף שלם טרח ללמד אותנו את יסודות השפה העברית, כדי שהתוצאות

תודות

אליהם נגיע בעז"ה יהיו מוגשים בלשון תקנית ובהירה. אם האקדמיה לא תקדים ותשנה את הכללים תוך כדי...

פגשנו גם כמה מרצים אורחים, הרב יואל קטן שלימד אותנו על כללי עריכה, הרב יצחק ישעיה וייס שליט"א שסיפר על הקשיים העולים בעריכת קובץ תורני. קיבלנו סקירה על כמה מן המאגרים הקיימים בשוק מפי הרב חסיד, וראינו שלכל עורך יש צורך בכלים אחרים, איש לפי מהללו.

בחלק הטכני למדנו רבות על תכנת תג, מן הרב ברגר. למרות הצורך להעביר חומר רב בזמן קצר, נעשה נסיון לא להפסיד דבר. ומי שהיה מוכן להתאמץ, קיבל את כל הידע הדרוש לו. הרב יהודה ברום לימד אותנו רבות על תכנת אינדזיין, בה נעשה שימוש בפרוייקט זה.¹ מה שבוודאי הסקנו הוא שאי אפשר לעשות קיצורי דרך, ותכנה חשובה כגון זו דורשת לימוד מעמיק יותר. מכל מקום קיבלנו כמה כלים חשובים שבעז"ה יועילו לנו בעתיד. אורן בן שאול סיפק לנו כמה וכמה כלי עבודה בהתמודדות הצפויה לנו עם בתי דפוס המעדיפים שלא להבין הנחיות שאינן ברורות, או עם לקוחות המשנים את רצונם מרגע לרגע.

תודה מיוחדת לרכז הקורס, הרב שמריהו פורטנוי. היה עליו להתמודד עם משימה לא פשוטה, משום שקורס כגון זה לא נערך מעולם. ובחסדי שמים היתה התוצאה משביעת רצון.

1 למרות מעלותיה הבלתי רגילות של תכנת תג, בחרנו לביצוע פרוייקט זה דוקא בתכנת אינדזיין. הנימוק העיקרי לבחירה זו טמון בכך שכמות הטקסט קטנה יחסית. בתכנת 'תג' יש עבודת הכנה רבה לפני כל עימוד, התאמת הטקסט והקודים לעימוד, ואחריה העימוד 'רץ' באופן אוטומטי כמעט ללא התערבות יד אדם. תכנת אינדזיין לעומתה, מותירה הרבה יותר עבודה לעימוד עצמו, תיקונים של 'תוך כדי', ושינויים במקומות חד פעמיים ללא צורך בהגדרת קוד מיוחד. מאחר שהטקסט בנידון דידן אינו ארוך במיוחד, העדפנו לבחור בה, ולא ב'תג'. עמדה לזכות אינדזיין גם העובדה שהיא תומכת בפורמטים מתקדמים של גרפיקה, למרות שגם ב'תג' אפשר להגיע לתוצאות מרשימות בתחום זה, על ידי שימוש בBMP, מכל מקום אין ספק שבאינדזיין זה יותר קל ופשוט.

תודות

תודה לכל צוות לומדה המסור, החל מן הרב ירוסלבסקי, שהואיל להאריך את זמן הקורס כדי שנספיק עוד כמה דברים. הרב מיכאל וויינט שטרך כל הזמן לבל יחסר דבר. הסמנכ"ל נתי ששמע כל תלונה והשתדל שהדברים יסודרו לשביעות רצון כולם, שזה קשה. וכמובן שמואל ואוישי המסורים.

הברכה אחת ומיוחדת היא, לעומדים מאחורי הקלעים, בעלי המאה ובעלי הדעה, שאנו חייבים להם הכרת הטוב מיוחדת על עצם קיום הקורס, הן כקבוצה, והן כיחידים. הלא הם מנהלי ועובדי קרן קמ"ח. הן אותם שפגשנו בעשייה היומיומית, הרב צבי שרייבר יועץ התעסוקה, ושאר עובדי המשרד. והן אותם שרק שמותיהם שמענו, הרב מוטי פלדשטיין, הרב יוסי דייטש, ושאר העוסקים במלאכה, איש בשמו יבורך. תודה רבה!

ברכת הבנים

מנהג ישראל לברך את הילדים בליל שבת כשבאים מבית הכנסת:

ברכת הבנים נזכרת לראשונה בפירוש ר' אפרים בר' שמשון על התורה, שהיה מחבורתו של בעל הרוקח. וז"ל: 'ט"ו תיבות בברכת כהנים וכו' וט"ו חוליות יש ביד, לכך רגילים כשמברכים את הנערים כשיוצאים מבית הכנסת משימים היד על ראשם, כלומר, ט"ו תיבות שבברכת כהנים יחולו על ראשך'. אמנם שם לא נזכר שהברכה היא בליל שבת, המקור הראשון לברכת הבנים בליל שבת, קיים במנהגי מהרי"ל (מכון ירושלים תשמ"ט, עמוד תרז), שם נאמר כי כאשר היה מהרי"ל בימי השבעה אחרי מות אשתו לא בירך את הנערים בליל שבת ולא את קרוביו, כאשר היה רגיל בשאר שבתות. וכן מצינו במנהגי וורמייזא: 'אחר הקידוש, הרב מברך הבנים הקטנים הבאים אצלו אל מקומו, וכן בליל יו"ט'.¹

בספר החיים (ספר פרנסה וכלכלה פרק ו), הביא שני טעמים לברכה זו: א. 'לפי שצינורי הברכות פתוחים בו ואל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך'. ב. 'לפי שדרך האב שכועס לעתים על בנו בכל ימי השבוע

1 מנהג זה מוזכר גם בספר מעבר יבק חלק שפתי רננות פמ"ג, וזה לשונו: 'אמרו בפרק גידול בנים [לקוח מספר מנורת המאור לר' ישראל אלנקווה ח"ד עמוד 122], כשישים אדם ידו על ראש הקטן, מתברך. שנאמר וישלח ישראל את ימינו, וכתוב ויברכם ביום ההוא לאמר. כי ביד אדם ט"ו פרקים כמנין ט"ו תיבות שבברכת כהנים, לומר יחולו על ראשך ברכות שבשלשה פסוקים אלו שהם ט"ו, עכ"ל מנורת המאור. וכתב המעבר יבק: וזמנהג לברך בשבת קודש ובפרט בלילי שבת סוד שבת מלכתא, וצורך גבוה הוא לברך בניו בשבת ואם יש לו בת גם היא יברכנה, ובפרט בליל שבת, והמשכיל יבין מעצמו כי כנים דבריני, ואני הרגלתי בעצמי לכוון באיברי היד כנזכר'. לדבריו, אין מברכים בשימת שתי ידיים, אלא ביד אחת בלבד. וכן מביאים בשם הגר"א (חומש תורה תמימה, נשא אות קל"א), ומסידור האריז"ל. אמנם היעב"ץ כתב לברך בשתי ידיים, וכן כתב בספר יוסף אומץ (אות ע): 'שהמברך רק בידו אחת נראה שעינו צרה בברכה'. פשרה מצינו בספר פחד יצחק (אות ב דף נד): 'אמנם אני נהגתי לברך הנשוי אשה בשתי ידיים בעדו ובעד אשתו, ולפנויים ביד אחת, אמנם לבחורים לומדי תורה בשתי ידיים גם כן'.

ברכת הבנים

וכן הרב על תלמידיו, לכך מקדים לברכו בתחילת השבוע, ומשברכו אין יכול עוד לקללו וברך ולא אשיבנה'.

כפי שנאמר לעיל, הרי שהמקור לומר את פסוקי ברכת כהנים בשעת הברכה הוא בדברי ר' אפרים בר' שמשון, אך הוספת הפסוק 'ישימך אלהים כאפרים וכמנשה' מתועדת בתקופה מאוחרת יותר, והוא בספר מעבר יבק שנדפס לראשונה בחיי המחבר בשנת שפ"ו. שם מבואר שנוהגים לומר אף את הפסוק 'ישימך' וגו'.

לבן: יְשִׁימְךָ אֱלֹהִים
כְּאַפְרַיִם וְכַמְנַשֶּׁה

לבת: יְשִׁימְךָ אֱלֹהִים
כְּשָׂרָה רַב־קָה רַחֵל וְלֵאָה

יְבָרְכְךָ יְהוָה וְיִשְׁמְרֶךָ:
יָאֵר יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ וַיַּחֲנֶךָ:
יִשָּׂא יְהוָה פָּנָיו אֵלֶיךָ
וַיִּשֶׂם לְךָ שְׁלוֹם:

שלום עליכם

שלום עליכם – ותפילת רבון כל העולמים

תפילת שלום עליכם, מופיעה לראשונה בספר תיקוני שבת, קראקא שע"ג,¹ כחטיבה אחת עם תפילת 'רבון כל העולמים', שם המחבר לא נזכר שם, אך ייתכן כי חוברו לצורה המוכרת לנו על ידי מחבר הספר, ר' יהודה בן ר' דוד הכהן ז"ל אשכנזי מתושבי בודון.²

שלום עליכם

תפילת 'שלום עליכם' מבוססת על הגמרא במסכת שבת (קיט:):
 'אמר רב חסדא אמר מר עוקבא: כל המתפלל בערב שבת ואומר
 ויכלו שני מלאכי השרת המלוין לו לאדם מניחין ידיהן על ראשו
 ואומרים לו וסר עונך וחסאתך תכפר. תניא, רבי יוסי בר יהודה אומר:
 שני מלאכי השרת מלוין לו לאדם בערב שבת מבית הכנסת לביתו,
 אחד טוב ואחד רע. וכשבא לביתו ומצא נר דלוק ושלחן ערוך ומטתו
 מוצעת, מלאך טוב אומר: יהי רצון שתהא לשבת אחרת כך, ומלאך
 רע עונה אמן בעל כרחו. ואם לאו, מלאך רע אומר: יהי רצון שתהא
 לשבת אחרת כך, ומלאך טוב עונה אמן בעל כרחו.³

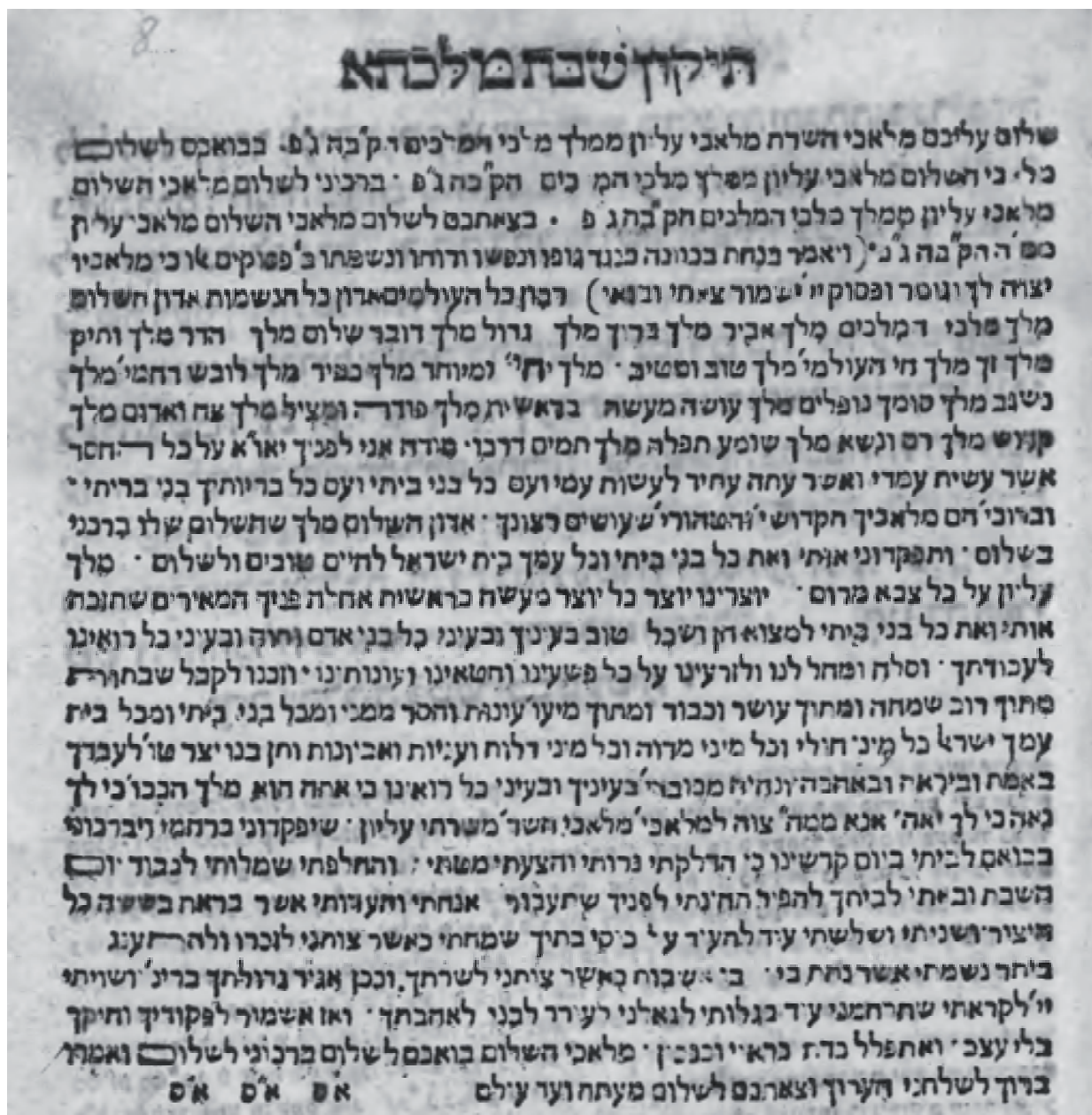
1 התאריך לפי י.ג. כהן, 'ספר תיקוני שבת', קרית ספר, לט, עמ' 539–540.

2 ר' יהודה הכהן נולד בבודון, המוכרת כיום כבודפסט, הונגריה. היה 'מקובל', בידו היו כתבים מבית מדרשו של האר"י, בעל תוספות יו"ט מזכירו בהקדמתו לפירוש המשניות שלו (נדפס פראג שע"ה) כמי שהביא לו את פירוש המשניות להרמב"ם.

3 וכן מצינו גם בזוהר חדש (אחרי מות דף פ:), ותא חזי, כד אתי בר נש מבי כנישתא יהבון עמיה מלאכין קדישין מהאי גיסא ומלאכין מהאי גיסא ושכינתא על כלהון כאימא על בנין... כל דא אם איניש יעיל לבייתיה בחדווא ויקבל אושפיזין בחדווא, וכד אתי שכינתא ומלאכין ויחזו שרגא נהרא ופתורא מתתקנא ואיניש ואיתתיה בחדוה האי שעתא שכינתא אמרת זה שלי הוא ישראל אשר בך אתפאר, ואם לאו שכינתא אזלת ומלאכין עמה וכו'.

שלום עליכם

תיקוני שבת שע"ג

שלום עליכם

מקור ראשוני לתפילה זו, קיים בספר 'מנהג טוב' שהוא אוסף מנהגים שליקט חכם מחכמי איטליה במאה השלוש עשרה (בודפסט תרפ"ט).⁴ וזה לשונו שם (מנהג לו):

ומנהג טוב בלילי שבת כשבאין מבית הכנסת לילך מיד אצל הנרות הדלוקים לכבוד שבת ושנתברך עליהם ולעמוד נגד שתייהן ולומר: 'מלאכי רחמים ושלום בואכם לשלום, בואכם לשלום, עליכם שלום, לכולכם שלום'. וכן מצא' כתוב שהנהיג ה"ר אהרון מרינישבורג בעצמו.⁵

נוסח מקוצר של 'שלום עליכם' מופיע גם בסיום תפילת 'רבון כל העולמים', וכך הוא לפנינו:

מלאכי השלום, בואכם לשלום, ברכוני לשלום, ואמרו ברוך לשלחני הערוך, וצאתכם לשלום מעתה ועד עולם אמן סלה.

בסידור ונציה ש"ס (ראה להלן), ההקבלה היא אף יותר ברורה:

שלום לכם מלאכי השלום שלום לכם מלאכי רחמים בואכם לשלום מלאכי השלום מלאכי הרחמים מלאכי השרת ברוך בואכם לשלום:

ניכר בבירור כי מן הנוסח המקוצר הזה התפתח הנוסח המורחב של 'שלום עליכם', הפניה למלאכים בתואר 'מלאכי השלום', ובנוסח סידור ונציה 'מלאכי השרת', או 'מלאכי רחמים ושלום' ב'מנהג טוב'. וכן החלוקה ל'בואכם' 'ברכוני' ו'צאתכם', ובנוסח סידור ונציה ש"ס

4 הביאו בספר לקראת שבת, מודיעין עילית, תשס"א, עמוד רעז.

5 ר' אהרן מרגנשבורג היה מתלמידי הריצב"א, ומרביתו של ר' אליעזר מטוך בעל התוספות הנודע. ר' אליעזר מביאו בתוספות לחולין (כג, א ד"ה כי) ובגליון תוס' לבבא מציעא המובא בשטמ"ק (מג, ב על המשנה החושב לשלוח יד). אביו היה רבי אליעזר מטול (שו"ת מהרש"ל, סי' כט, אלא ששם נשמט שם האב, וכתוב רק 'מטול', אך שמו המלא של הבן מצוי ב'תשובות ופסקים' שהוציא קופפר, עמ' 273). ראה עליו עוד באור זרוע א, סי' תש"מ, והתארים שנכתבו עליו שם ובתשובות ופסקים הנ"ל. לגבי זמנו – בארכיונים של רגנסבורג יש תעודה בה הוא נזכר בתואר 'מגיסטר' [=רב] בשנת 1225 – ד'תתקפ"ה.

שלום עליכם

אף הפתיחה ב'שלום לכם', היא בוודאי המקור לקטעים המקבילים ב'שלום עליכם'.⁶

הנוסח המוגש כאן הוא על פי הנוסח המובא בתקוני שבת שע"ג, שהוא המקור הראשון לתפילה זו בצורתה המוכרת לנו. בהערות הבאנו את שינויי הנוסח המקובלים. השינויים העיקריים באו בהדגשה בטקסט עצמו.

⁶ מעניין לציין כי היעב"ץ שתמה על הנוסח המקובל, חזר לומר 'שלום עליכם מלאכי השרת מלאכי עליון מלך מלכי המלכים הקב"ה בלבד', כדי לא לשנות המנהג מכל וכל. שהוא כעין הנוסח המקורי של הפיוט.

ג' פעמים:

שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם
מְלָאכֵי הַשָּׁרֵת מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן
מִמְּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא

ג' פעמים:

בְּבוֹאֲכֶם לְשָׁלוֹם
מְלָאכֵי הַשָּׁלוֹם מְלָאכֵי עֲלִיּוֹן
מִמְּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא

מלאכי השרת. יש שגרסו כאן 'מלאכי השלום' (ראה נ. בן מנחם), ובספר שלשה ספרים נפתחים (קראקא תרנ"ה) גרס כאן 'מלאכי השרת מלאכי השלום', ואילו בשלושת הבתים האחרים גרס 'מלאכי השלום מלאכי השרת'.

ממלך. ראה בסידור יעב"ץ (שער השמים ח"א שמה, א) שתמה על נוסח זה, וגרס 'מלאכי עליון מלך מלכי המלכים הקב"ה', וכן הוא גם בסדר עבודת ישראל.

בבואכם. במקורות הקדומים, הן בתקוני שבת והן בסדורים שנדפסו לאחריו, הנוסח הוא 'בבואכם', וכן 'בצאתכם'. במקורות המאוחרים יותר, ככל הנראה מחמת הערתו של היעב"ץ, תיקנו את הנוסח ל'בואכם' ו'צאתכם', וראה להלן.

שלום עליכם

ג' פעמים:

בְּרִכּוֹנִי לְשָׁלוֹם מִלְּאֲבֵי הַשָּׁלוֹם מִלְּאֲבֵי עֲלִיּוֹן
מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

ג' פעמים:

בְּצִאתְכֶם לְשָׁלוֹם מִלְּאֲבֵי הַשָּׁלוֹם מִלְּאֲבֵי עֲלִיּוֹן
מִמֶּלֶךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים
הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא

ברכוני לשלום. בספר שלשה ספרים נפתחים גרס כאן 'ברכוני לחיים טובים ולשלום'. וראה גם ליקוטי מהרי"ח חלק שלישי בהשמטה לחלק ב. בזמירות לשבת (נ. בן מנחם) כתב שיש שהביעו התנגדות לנוסח התפילה, והביא את דעתו של ר' חיים מוולוז'ין למשל. אמנם המעייין במקור (כתר ראש אות צג; וכן דבורין, 'קצת הנהגות ואיזה פירושים מרבנו חיים מוולוז'ין זללה"ה', תבונה תש"ח). יראה כי התנגדותו של ר"ח וולאז'ינער אינה אלא לחרוז 'ברכוני לשלום', שהוא בקשה מן המלאכים, או לפיוטים אחרים כיוצא בו, כגון 'מלאכי רחמים', אך לא התנגד לאמירת התפילה כולה.

התנגדות מסוג אחר אנו מוצאים במנהגי החתם סופר (ירושלים תשל"ב, עמוד כט), שלא נהג לומר שלום עליכם כלל, כשם שאין אנו אומרים 'התכבדו מכובדים' בכניסה לבית הכסא, משום שאין אנו מחזיקים את עצמינו במדרגה זו, שמלאכים מלווים אותנו. ולפיכך אין לנו שייכות גם לפיוט זה. אמנם בחדושו על התורה (סוף ויקרא) כתב שאין לומר 'צאתכם לשלום', ויש שהוכיח מכך שאת שאר הפיוט אמר, וכמו שהעידו בשם המהר"ם שיק (זכרון למשה וועלץ, סימן ט אות ו) שהיה החת"ס אומר 'שלום עליכם' בינו לבין עצמו. [יש שכתבו לחלק בין 'שלום עליכם' ל'התכבדו מכובדים'. מן הראוי לציין ש'מכניסי רחמים' לא אמר החת"ס, כפי שכתב בתשובה (או"ח קסו)].

בצאתכם לשלום. היעב"ץ תמה מדוע משלחים את המלאכים 'הלא טוב יותר שיתעכבו יותר וישמחו גם בסעודה... ולמה ימהר לשלחם, הלוא יישארו אצלנו לעולם כי אז נשמר בכל דרכינו'. ובמחצית השקל (סימן רסב) תירץ שפשוט הוא שהמלאך נשאר אצל האדם כל יום השבת, ואף על פי כן אין לשנות הנוסח, כי הוא על דרך 'ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך'. שאף שאין המלאכים יוצאים עתה, מכל מקום הוא מברך אותם עתה 'על זמן היציאה כשתהיה'. וכן כתב בשערי תשובה (שם) שאינו דוחה אותם מעליו ופוטרים, אלא שכשיצאו תהא צאתם לשלום, ז'לא שדוחה אותם מעליו ופוטרים, ולפי שאינו יודע צאתם הוא גמר ואומר עכשיו, ואין למחוק דבר שנהגו ברוב ישראל'. יש לציין כי הנוסח של 'בצאתכם' תואם יותר להסברם של המחצית השקל

שלום עליכם

ויאמר בנחת בכוונה כנגד גופו ונפשו ורוחו ונשמתו ב' פסוקים
אלו:

כִּי מִלְאָכָיו יֵצֵא לָךְ וגומר [לְשִׁמְרָךְ בְּכָל דְּרָכֶיךָ]
יִי יִשְׁמֹר צִאתִי וּבֹאִי מֵעַתָּה וְעַד-עוֹלָם

והשערי תשובה. אמנם בספר תוספת שבת (פראנקפורט דאדרא תקכ"ז, כו, א) דייק מן הנוסח המקובל 'שהמלאכים יוצאים משם מיד אחר הלוייה לביתו', שלא כביאורם. והביא דברי היעב"ץ שמחק הנוסח 'צאתכם לשלום', וכתב שאף שלפי הנראה הדין עמו בזה, אך קשה לשבש הנוסח המקובלת בידינו מקדמונינו ושם נוהגים בכל העולם לאמרה בנוסח זה.

בסידור ישועות ישראל (לובלין תר"מ) הביא סגולה בדוקה ומנוסה, שאם יש איזה מריבה בבית לא יאמר חרוז זה, של 'בצאתכם לשלום' וישקיט המריבה, ולכאורה כוונתו שישארו מלאכי השלום בבית, ולא יצאו הימנו.

בשבתכם לשלום. הספרדים הוסיפו כאן חרוז נוסף, 'בְּשַׁבְתְּכֶם לְשָׁלוֹם מִלְאָכֵי הַשָּׁלוֹם מִלְאָכֵי עֲלִיּוֹן מִמֶּלֶךְ הַמַּלְכִּים הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא', ראה סדר תפלות החדש כמנהג ספרדים, שנדפס בוניה, תרפ"ב.

צאתי ובואי. על משקל הפסוק 'יהוה יִשְׁמֹר צִאתְךָ וּבֹאֶךָ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם' (תהלים קכא, ח). במקורות מאוחרים תוקן הנוסח והשווה ללשון הכתוב.

רבון כל העולמים

כשאנו באים להתחקות אחר שרשיה של תפילת 'רבון כל העולמים', או על מקור לאמירת תפילה כל שהיא בליל שבת קודם הסעודה, אנו מוצאים כמה מקורות קדומים. במאמרו של הרב ישראל מרדכי פלס (צפונות תשמ"ט, שנה א גליון ד, עמוד קא) נידונו יסודותיה הקדומים של תפילה זו, והוא מחלק אותה לחמישה חלקים נפרדים, כדלהלן:

א. משפט הפתיחה: רבון כל העולמים אדון כל הנשמות אדון השלום.

ב. תארים על הקב"ה: מלך אביר ... מלך תמים דרכו.

ג. הודאה: מודה אני לפניך ... כי לך יאה.

ד. תחינה: אנא מלך מלכי המלכים ... כדת כראוי וכנכון.

ה. סיום – פניה למלאכים: מלאכי השלום... ועד עולם אמן סלה.

א. החלק הראשון הוא משפט פתיחה בלבד, 'רבון כל העולמים אדון כל הנשמות אדון השלום'. והוא מקביל לפתיחת התפילה הנדפסת בסידור אמשטרדם תכ"ז (ראה להלן חלק ג).

ב. החלק השני הוא רשימת תארים לקב"ה לפי סדר אלפביתי, מקורו בהיכלות רבתי (פרק כו או יד), אך הוא עומד לעצמו.¹ לפי המובא בשערי תשובה (סימן רס"ב סוף סק"ב), יש שנהגו שלא לומר אלא עד 'מלך תמים דרכו', ולא להוסיף דבר, משום שאין אומרים תחינות בשבת. לפנינו הוא פתיחת הפיוט כולו, ונוסף לפניו רק החלק הראשון הקצר.

1 כפי שציין הרב פלס שם, אין בספרות ההיכלות מקבילה מושלמת לתארים הללו, אלא רשימות תארים הפותחות במלך, וכוללות תארים אחרים.

רבון כל העולמים

ג. החלק השלישי, מקביל גם הוא לנוסח תפילה אותו נהגו הנשים לומר בזמן הדלקת הנרות, מופיע בסידור אמשטרדם תכ"ז תחת הכותרת 'ברכה'.

שלום עליכם מלאכי השלום בבואכם בשלום, כאשר צוה אתכם אדוננו המלך הכבוד והקדוש אדון השלום רבון כל העולמים אדון כל הבריות (ואדון), על כל אשר עשית ואשר אתה עתיד לעשות עשה עמי חסד ועם בריותיך, וברוכים המלאכים שעושים רצונך, אדון השלום, תברכני בשלום, ותפקדני בשלום, לחיים טובים ולשלום, ותזכני למצוותיך, ותן לי חן ושכל טוב בעיניך ובעיני כל רואי, ותעבור ותמחול לי על כל חטאותי ועונותי ופשעי, ותזכני לקבל שבתות וימים טובים מתוך רוב עושר וכבוד, ומתוך מיעוט עוונות, והסר ממני ומזרעי ומזרע זרעי מעתה ועד עולם כל חולי וכל דלות ועניות ואביונות, ולא (ולא) תהא צרה ביום מנוחתינו, ותן בי יצר טוב באהבה וביראה, ואהיה מכובד בעיניך ובעיני כל רואי, כי אתה המלך אמן סלה.

אמנם בנוסח 'ברכה' זה אין כל מאפיין של ברכה, אין בו פתיחה או אזכרת שם ומלכות, והכותרת 'ברכה' שבסידור אמשטרדם צריכה ביאור.

גם בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן פז) מצינו שאלה על ה'ברכה על הנרות בשבת אחר יציאת בית הכנסת, השואל מבקש לדעת אם יש לומר 'ברכה' זו, ומהר"ם מינץ משיב לו, שאינו מכיר מנהג זו. שוב אנו מוצאים התייחסות קדומה ל'ברכה' הנאמרת קודם סעודת ליל שבת, אך לא נזכר שם מהי ה'ברכה' המדוברת.

פתרון לתעלומה זו לא ניתן על ידי הרב פלס במאמרו הנזכר, אולם הוא מציין כי בכוונתו לכתוב מאמר המשך שבו יובא הנוסח המקורי של ה'ברכה', שנמצא ב'מקום מפתיע ביותר'.

סדר ליל
תשבת

מלאכי השלום • שלום לכם בלוגי חדשים : כחכם לשלום •
בלוגי השלום בלוגי חדשים בלוגי השלום כחכם בלוגי
לשלום :

[illegible]

סידור אמסטרדם תכז

רבון כל העולמים

לא זכינו למאמר ההמשך, אך בשיחה בעל פה עם מחבר המאמר, נמסר לנו מקורה של הברכה, והוא סידור ונציה ש"ס, שלוש עשרה שנים קודם הדפסת תיקוני שבת במהדורתו הראשונה.

בסידור זה מופיע המנהג ללכת בערב יום כיפור על הקברות, ולומר 'בקשה' הנדפסת שם. בקשה זו מסתיימת בנוסח ברכה, המובאת בזה.

ברוך אתה יי' אלהינו מלך העולם אדון השלום על כל אשר עשית ואשר אתה עתיד לעשות עמי ועם כל בריותיך, וברוכי מלאכיך שעושים רצונך בלבב שלם.

אדון השלום תברכנו תפקדנו לחיים טבים ולשלום.

תזכני ואת זרעי למצוא חן וחסד ושכל טוב בעיניך ובעיני כל רואי. ותעביר עוני ותמחול פשעי וחטאתי. ותזכני לקבל שבתות מתוך רוב שמחה ומתוך עושר וכבוד ומתוך מיעוט עונות. ותעביר ממני ומכל בני ביתי ומכל עמך ישראל כל מיני חלאים רעים וכל מיני גזרות וכל מיני דלות ועניות. ותנחילנו יצר טוב וחיי העולם הבא ורוב עושר וכבוד לעבדך ביראה ובאהבה, ברוך אתה יי' המלך הכבוד.

שלום לכם מלאכי השלום, שלום לכם מלאכי רחמים, בואכם לשלום מלאכי השלום, מלאכי הרחמים מלאכי השרת ברוך בואכם לשלום:

נוסח הברכה דומה מאוד לנוסח שנדפס בסידור אמשטרדם תכ"ז, כפי שיוזכר כל מעיין, בכך מובנת הכותרת 'ברכה' שבסידור אמשטרדם, שכן בברכה זו יש פתיחה וחתימה בשם ומלכות. ניתן גם להניח באופן קרוב לוודאי, כי לברכה זו התכוון השואל בשו"ת מהר"ם מינץ.

אפשר שנוסח החתימה 'המלך הכבוד' שאול מן הירושלמי (ברכות פ"ט ה"ד), שבכניסתו לבית הכסא מברך: 'כבוד לכם המכובדים

רבון כל העולמים

משרתי קודש, דרך ארץ הוא פנו דרך, ברוך האל הכבוד. יש בנותן טעם לציין כי גם ברכה זו עוסקת בפניה למלאכים.

הפיסקא האחרונה שבמחזור ונציה ש"ס, הנאמרת בסיום הבקשה על הקברים בערב יום כיפור, מהווה מקור לחלק החמישי והמסיים של תפילת 'רבון כל העולמים', וראה להלן.

ד. החלק הרביעי, מקורו בתפילה המובאת בספר לקט יושר (עמוד נ ענין ג).

משרתי אל תלווני ברחמים, וברכוני במוצאכם בביתי. נר דולק והוצע בחדרי מטתי, והשלחן סדור, והחלפתי שמלותי, לכבוד בכל אלה ליום קדש. ובאתי אל בית אלהים להפיל תחנותי, פני צור להניס אנחותי. והעדתי אשר ברא בששה כל יצור ובחר בבריתי, ושניתי ואשלש עלי כוסי בתוקף שמחתי, כבחר בי וצווני לזוכרו. ועטאני ביתר נשמתי, ובכן אשבות כפקדני במאמר ואתענג לירחיב נחלתי, בלי מצר כבשרני נביאו. ואשיר לו עדי ע"ת אחריתי, בהרבה את ענוותנותו, וחשק בהוד שירי וזאת היא נחמתי. אשר השיב למלאכיו בבקשות כנף שירה לשורר יום שבותי, ברחמיו גם אל התמימים ישבחוני אשר נבראו לשרתי. בכך אגיד גדלתו ברנה, ואחכה לגאלני לעורר אהבתי, ואז אשמור לפקודיו וחקיו בלי עצב, ואפלפל בדתי.

בהמשך מספר רבי יוסף בן משה בעל הלקט יושר, שתפילת 'משרתי', "קיבל שארי מה"ר שמעון יצ"ו מאביו הגאון שא' מהר"ר יעקב מולן זצ"ל [מהרי"ל]. ואמר לי מה"ר שמעון הלוי דלעיל שאמר זה 'משרתי' כשהוא צלול בליל שבת כשבא מבית הכנסת. וזכורני כשלמד מהר' שמעון הלוי דלעיל ברעגנשפורק, הלכתי עמו פ"א בליל שבת לחדרו. ומצאתי נר דולק בו והשלחן סדור במפה קטנה

רבון כל העולמים

על מקצת השלחן, ומעט פירות הניח על המפה, ואומר ה'משרתי' דלעיל'.

ה. החלק החמישי, חתימת רבון העולמים, הוא פניה למלאכים, המבוססת על הגמרא בשבת המובאת לעיל לגבי 'שלום עליכם' ראה שם. מקורו הראשון הידוע לנו בספר מנהג טוב מהמאה השלוש עשרה, הובא לעיל לגבי תפילת שלום עליכם. שם נזכרה תפילה על הנרות שהנהיג ה"ר אהרון מרינישבורג (רגנשבורג), ולשונה: מלאכי רחמים ושלום בואכם לשלום, בואכם לשלום, עליכם שלום, לכולכם שלום. כמו כן נמצא נוסח דומה במחזור ונציה ש"ס, בתפילה הנאמרת על הקברים בערב יום כיפור. ראה לעיל בחלק השלישי את נוסח התפילה, וצילומה. אין ספק כי תפילה זו מהווה גם מקור קדום לפיוט 'שלום עליכם'.

הנוסח המוגש כאן הוא על פי הנוסח המובא בתקוני שבת שע"ג, שהוא המקור הראשון לתפילה זו בצורתה המוכרת לנו. שגיאות ברורות שנפלו במהדורה זו, הכנסנו בסוגר עגול, ובסוגר מרובע את הנוסח המקובל. בהערות הבאנו את שינויי הנוסח המקובלים. השינויים העיקריים באו בהדגשה בטקסט עצמו.

רבון כל העולמים

בְּרַכְנֵי בְּשָׁלוֹם וְתַפְקֻדוֹנֵי אוֹתִי
וְאֵת כָּל בְּנֵי בֵּיתִי וְכָל עַמֶּךָ בֵּית
יִשְׂרָאֵל לְחַיִּים טוֹבִים וּלְשָׁלוֹם.

מֶלֶךְ עֲלִיּוֹן עַל כָּל צָבָא מְרוֹם,
יוֹצֵרֵנוּ, יוֹצֵר כָּל, יוֹצֵר
מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית אַחֲלָה פְּנִיךָ
הַמְּאִירִים, שְׁתַּזְכֶּה אוֹתִי וְאֵת
כָּל בְּנֵי בֵּיתִי לְמִצּוֹא חֵן וְשָׁכַל
טוֹב בְּעֵינֶיךָ וּבְעֵינֵי כָּל בְּנֵי אָדָם
וְחֹה וּבְעֵינֵי כָּל רוֹאֵינוּ לַעֲבוֹדָתְךָ,
וְסִלַּח וּמַחֲל לָנוּ וּלְזֶרְעֵנוּ עַל כָּל
פְּשָׁעֵינוּ וְחַטָּאֵינוּ וְעוֹנוֹתֵינוּ. וְזַכֵּנוּ
לְקַבֵּל שְׁבֻתוֹת מִתּוֹךְ רוֹב שְׁמִיחָה
וּמִתּוֹךְ עוֹשֶׁר וְכָבוֹד וּמִתּוֹךְ מַעוֹט
עוֹנוֹת. וְהַסֵּר מִמֶּנִּי וּמִכָּל בְּנֵי בֵּיתִי
וּמִכָּל בֵּית עַמֶּךָ יִשְׂרָאֵל כָּל מִינֵי
חוֹלִי וְכָל מִינֵי מַדּוּהָ וְכָל מִינֵי
דְּלוּת וְעֲנִיּוּת וְאַבְיוֹנוּת. וְתֵן בָּנוּ
יֹצֵר טוֹב לַעֲבֹדְךָ בְּאַמֶּת וּבִירָאָה
וּבְאַהֲבָה, וְנִהְיֶה מְכַבְּדִים בְּעֵינֶיךָ
וּבְעֵינֵי כָּל רוֹאֵינוּ, כִּי אַתָּה הוּא
מֶלֶךְ הַכְּבוֹד, כִּי לְךָ נָאָה, כִּי לְךָ
יָאָה.

רבון כל העולמים, אֲדוֹן כָּל
הַנְּשָׁמוֹת, אֲדוֹן הַשָּׁלוֹם.

מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים, מֶלֶךְ
אֲבִיר, מֶלֶךְ בְּרוּךְ, מֶלֶךְ
גָּדוֹל, מֶלֶךְ דּוֹבֵר שָׁלוֹם, מֶלֶךְ
הָדָר, מֶלֶךְ וְתִיק, מֶלֶךְ זֶה, מֶלֶךְ חַי
הָעוֹלָמִים, מֶלֶךְ טוֹב וּמַטִּיב, מֶלֶךְ
יַחֲיד וּמְיוֹחָד, מֶלֶךְ כְּבִיר, מֶלֶךְ
לּוֹבֵשׁ רַחֲמִים, מֶלֶךְ נִשְׁגָּב, מֶלֶךְ
סוֹמֵךְ נוֹפְלִים, מֶלֶךְ עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה
בְּרָאשִׁית, מֶלֶךְ פּוֹדֶה וּמַצִּיל, מֶלֶךְ
צַח וְאֲדוֹם, מֶלֶךְ קָדוֹשׁ, מֶלֶךְ רָם
וְנִשְׂא, מֶלֶךְ שׁוֹמֵעַ תְּפִלָּה, מֶלֶךְ
תְּמִים דְּרַכּוֹ.

מוֹדָה אֲנִי לְפָנֶיךָ יי אֱלֹהֵי וְאֱלֹהֵי
אֲבוֹתִי, עַל כָּל הַחֶסֶד אֲשֶׁר
עָשִׂיתָ עִמָּדִי וְאֲשֶׁר (עֲתָה) [אַתָּה]
עָתִיד לַעֲשׂוֹת עִמִּי וְעִם כָּל בְּנֵי
בֵּיתִי וְעִם כָּל בְּרִיּוֹתֶיךָ בְּנֵי בְּרִיתִי,
וּבְרוּכִים הֵם מְלֹאכֶיךָ הַקְּדוֹשִׁים
וְהַטְּהוֹרִים שְׁעוֹשִׂים רְצוֹנְךָ. אֲדוֹן
הַשָּׁלוֹם, מֶלֶךְ שֶׁהַשָּׁלוֹם שָׁלוֹ,

מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים. בְּסִידוּרֵי שְׁלֹפְנֵינוּ 'מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים' נִמְצָא בְּמִקְוָמוֹ לִפִּי הַסֵּדֶר
הָאַלְפִּבִּיתִי, אַחֲרֵי מֶלֶךְ לּוֹבֵשׁ רַחֲמִים. אֲמֵנָּה בְּמַהְדּוּרָה הָרִאשׁוֹנָה, הָאוֹת מ"ם ו'מֶלֶךְ מַלְכֵי
הַמַּלְכִּים' מְדוּלְגָת בְּסֵדֶר הַתְּאָרִים, וְהַתּוֹאֵר 'מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים', מוֹפִיעַ בְּפִתְיַחַת הַפִּיוֹט, עוֹד
קוֹדֵם תַּחֲלִילַת הַסֵּדֶר הָאַלְפִּבִּיתִי.

וְתַפְקֻדוֹנֵי. נוֹסֵחַ זֶה קִשָּׁה לְהַבְנִה, שֶׁכֵּן אַחֵר הַפְּנִיָּה לְאֲדוֹן הַשָּׁלוֹם, הוּא חוֹזֵר לְכַאוּרָה וּמִבְקֵשׁ
מִן הַמְּלָאכִים. וּבְנוֹסַחאוֹת הַנִּפְּוֹצוֹת נִדְפַס 'וְתַפְקוֹד אוֹתִי' בְּמִקְוָם 'וְתַפְקֻדוֹנֵי אוֹתִי'.

וְסִלַּח וּמַחֲל... לַעֲוֹנוֹתֵינוּ. 'מִשְׁפָּט זֶה נִשְׁמַט מִן הַסִּידוּרִים, כְּכֹל הַנִּרְאָה עֵקֶב הַיּוֹתוֹ מִמַּשׁ
'תַּחֲנִינָה', שְׁאִין נוֹהֲגִים לְאִמְרָה בְּשִׁבְתָּ. וַיֵּשׁ שֶׁהִקִּילוּ מִשּׁוֹם שְׁאִין זֶה שְׁאִילַת צְרִכּוֹ, רַק תְּפִילָּה עַל
הָעֵתִיד, רָאָה פֶּתַח הַדְּבִיר (ח"ב סִימָן ר"כ וְסִימָן ר"פ).

רבון כל העולמים

בְּאִשֶּׁר צוִיתָנִי לְשִׁרְתְּךָ, וּבִכֵּן
אֶגִּיד גְּדוּלַתְךָ בְּרִינָה. וְשׁוֹיִתִּי יי
לְקִרְאָתִי, שְׁתַּרְחֲמֵנִי עוֹד בְּגִלוּתִי
לְגִאֲלָנִי לְעוֹרֵר (לִבִּנו) [לְבִי]
לְאַהֲבָתְךָ, וְאִזְּ אֶשְׁמֹר לְפָקוּדֶיךָ
(וּחִיקֶךָ) [וְחִקֶּיךָ] בְּלִי עֶצֶב וְאֶתְפַּלֵּל
בְּדַת כְּרָאוּי וּכְנֻכּוֹן.

**מִלְאָכִי הַשְּׁלוֹם, בּוֹאֲכֶם
לְשְׁלוֹם, בְּרֻכּוֹנִי
לְשְׁלוֹם, וְאִמְרוּ בְרוּךְ לְשַׁלְחָנִי
הָעֶרּוֹךְ, וְיֵצְאוּכֶם לְשְׁלוֹם מֵעֵתָה
וְעַד עוֹלָם, אֲמֵן סִלָּה, אֲמֵן
סִלָּה, אֲמֵן סִלָּה.**

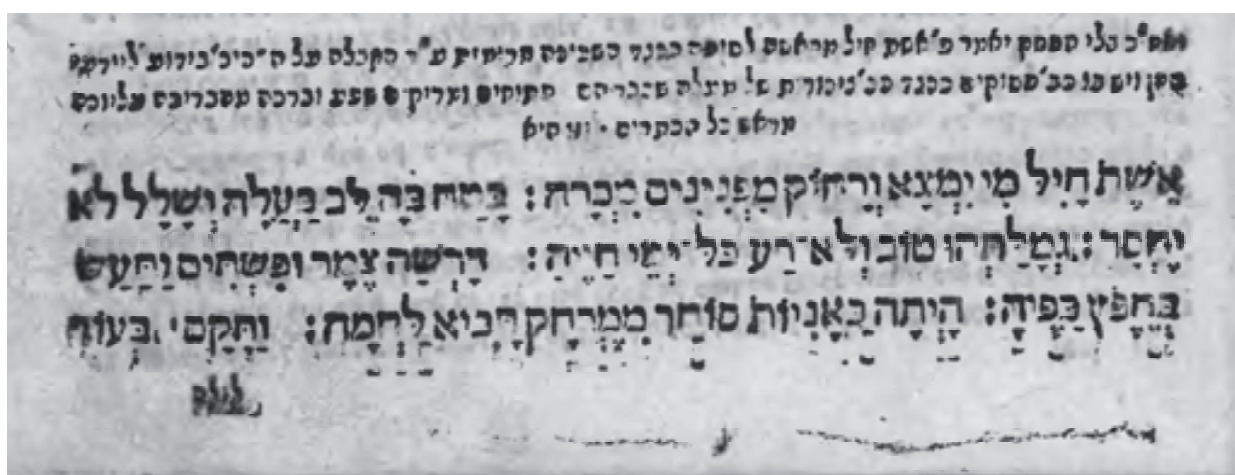
אֲנִי, מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים,
צִוָּה לְמִלְאָכֶיךָ, מִלְאָכֵי
הַשִּׁרְתִּי, מִשְׁרָתִי עֲלִיוֹן, שִׁפְקָדוֹנִי
בְּרַחֲמִים וּבְרֻכּוֹנִי בְּבּוֹאֶם לְבֵיתִי
בַּיּוֹם קֶדְשִׁינוּ, כִּי הִדְלַקְתִּי נִירוֹתִי
וְהִצַּעְתִּי מִטָּתִי וְהִחַלְפְתִּי שְׁמֵלוֹתִי
לְכָבוֹד יוֹם הַשַּׁבָּת וּבִאֲתִי לְבֵיתְךָ
לְהַפִּיל תַּחֲנוּנִתִּי לְפָנֶיךָ (שֶׁתַּעֲבוֹר)
[שֶׁתַּעֲבִיר] אֲנַחְתִּי, וְהַעֲדוֹתִי
אֲשֶׁר בָּרַאת בְּשֵׁשֶׁה כָּל הַיְצוֹר,
וְשִׁנִּיתִי וְשַׁלְשָׁתִי עוֹד לְהַעֲדִיד
עַל כּוֹסֵי בְּתוֹךְ שְׁמִיחָתִי בְּאִשֶּׁר
צוִיתָנִי לְזָכְרוּ וּלְהִתְעַנֵּג בִּיטֵר
נִשְׁמָתִי אֲשֶׁר נָתַתָּ בִּי, בּוֹ אֲשַׁבּוֹת

וְהַעֲדוֹתֵי... וְשִׁנִּיתִי וְשַׁלְשָׁתִי. בְּסִידוּרִים שֶׁלֵּנו הֵנוּסַח הוּא: כִּי הִדְלַקְתִּי נִירוֹתִי וְהִצַּעְתִּי מִטָּתִי
וְהִחַלְפְתִּי שְׁמֵלוֹתִי לְכָבוֹד יוֹם הַשַּׁבָּת וּבִאֲתִי לְבֵיתְךָ לְהַפִּיל תַּחֲנוּנִתִּי לְפָנֶיךָ שֶׁתַּעֲבִיר אֲנַחְתִּי וְאֶעֱדִיד
אֲשֶׁר בָּרַאת בְּשֵׁשֶׁה יָמִים כָּל הַיְצוֹר וְאֶשְׁנֶה וְאֶשְׁלֹשׁ עוֹד לְהַעֲדִיד עַל כּוֹסֵי בְּתוֹךְ שְׁמִיחָתִי. נוֹסַח זֶה
נֹאמֵר כְּמוֹבֵן אַחֵר הִדְלַקְתָּ הַנִּירוֹת הִצַּעַתָּ הַמִּיטָּה וְהִחַלְפְתָּ הַשְּׁמֵלוֹת, הוּא נֹאמֵר לְכַאוּרָה 'בְּבֵיתְךָ'
כְּלוּמֵר בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, וְהֹאמֵר עֲדִיין לֹא הָעִיד עַל הַבְּרִיאָה שֶׁהִיָּתָה בְּשֵׁשֶׁה יָמִים, כְּלוּמֵר, עֲדִיין
לֹא אָמַר אֶת תְּפִילַת 'זִיכּוּלוּ', אֵף לֹא פֶעַם אַחַת. אִם כִּי הוּא מִתְכוּנֵן לֵאמֹר שֶׁל פְּעָמִים,
כִּפִּי שָׂאנוּ אֲכֵן נוֹהֲגִים לומר 'זִיכּוּלוּ' בְּתִפִּילַת לַחֲשׁ, בְּפֶעַם הָרֵאשׁוֹנָה. וְאַחֵר מִכֵּן בְּקוֹל רֹם עִם
הַצִּיבוֹר, וּבְשִׁלִּישִׁית קוֹדֶם הַקִּידוּשׁ עַל הַיֵּין. אֲלֹא שֶׁתְּפִילַת רַבּוֹן הָעוֹלָמִים נֹאמַרְתָּ בְּבֵית, אַחֵר
שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם, וְאִם כֵּן יֵשׁ לְכַאוּרָה לומר 'זִהְעִידוֹתִי, וְשִׁנִּיתִי, וְאֶשְׁלֹשׁ...'. כִּי רַק הַפֶּעַם הַשְּׁלִישִׁית
עֲדִיין לֹא נֹאמַרְתָּ. מִחֲמַת קוּשִׁיא זֶה הָיוּ שֶׁהִסִּיקוּ כִּי הַתְּפִילָה נֹאמַרְתָּ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת, קוֹדֶם עֲרֵבִית
אַחֵר קִבַּלְתָּ שַׁבָּת (רֹאה נ. בֶּן מִנְחֶם, עֲמוּד קִיב). וְכֵן הֵבִיא בְּאוֹצֵר הַתְּפִילוֹת שֶׁהָיָה נוֹהֵג הָרֵב
הַצִּדִּיק ר' יוֹסֵף מֵרֵאשֶׁקוֹב לומר אַחֵר מִנְחָה, 'זִכֵּן נִרְאָה מִנוֹסַח הָרַבּוֹן'. וְכְלוּמֵר, שֶׁהַתְּפִילָה נֹאמַרְתָּ
לִפְנֵי כָּל הָעֲדוּיוֹת. אֲלֹא שֶׁבְּתִקּוּנֵי שַׁבָּת אֲכֵן אֵין הֵנוּסַח כֵּךְ, אֲלֹא 'זִהְעִידוֹתִי וְשִׁנִּיתִי וְשִׁלְשָׁתִי',
וְאִם יֵשׁ לְדִיִּיק מִנוֹסַח הָרַבּוֹן, לֹא נוֹכַל לְדִיִּיק אֲלֹא שֶׁהוּא נֹאמֵר אַחֵר קִידוּשׁ, אַחֵר שִׁשְׁלִישָׁתִי. יֵשׁ
שְׁחִילְקוֹ בֵּין 'זִהְעִיד' בְּלִשׁוֹן עֲתִיד, לְ'זִהְעִיד' בּוֹא'ז הַהִיפּוֹךְ הַהוֹפְכוֹ לְלִשׁוֹן עֶבֶר, וְהַמְלִיצוֹ לֵאמֹר
אֶת הָרַבּוֹן אַחֵר שְׁלוֹם עֲלֵיכֶם, לומר 'זִהְעִיד', כְּמוֹבֵן שֶׁלִּישִׁטֶתִּים יֵשׁ לומר גַּם 'זִהְעִיד' בְּלִשׁוֹן
עֶבֶר, שֶׁהָיָה הָעֲדוּת הַשְּׁנִיָּה נֹאמַרְתָּ עִם הַצִּיבוֹר אַחֲרֵי תְּפִילַת לַחֲשׁ, וְרַק 'זִהְעִיד' בְּלִשׁוֹן עֲתִיד,
שֶׁכֵּן הָעֲדוּת הַשְּׁלִישִׁית תִּהְיֶה בְּשַׁעַת הַקִּידוּשׁ, וְתְּפִילַת רַבּוֹן הָעוֹלָמִים נֹאמַרְתָּ קוֹדֶם הַקִּידוּשׁ לִפְנֵי
מִנְהַגֵּנוּ. וְלִפִּי זֶה יֵשׁ לְהַשְׁאִיר אֶת הֵנוּסַח הַנִּדְפָּס עַל כֵּנוּ, וְרַק לְנִקֵּד לִפִּי הָעֵנִין. יֵשׁ קִהְלוֹת שְׁחִילְקוֹ
אֶת הָרַבּוֹן לְחֻלְקִים, וְאֹמְרִים מִזְכְּרוּכִים הֵם מִלְאָכֶיךָ עַד הַסּוֹף קוֹדֶם מִנְחָה, וְאֶת הַחֶלֶק הָרֵאשׁוֹן
קוֹדֶם הַקִּידוּשׁ (רֹאה נִשְׁמַת שַׁבָּת עֲמוּד תִּסְא). מִכֵּין שֶׁהִסִּידוּרִים הַיֵּשְׁנִים לֹא נִקְדוּ, לֹא נוֹכַל
לְהוֹכִיחַ מֵהֶם מֵאִם.

אשת חיל

עד לאחרונה, סברו החוקרים כי המנהג לומר אשת חיל בליל שבת קודם הקידוש, מקורו בתקוני שבת שע"ג, וכך מופיע שם:

ואח"כ בלי הפסק יאמר פ' אשת חיל מראשה לסופה כנגד השכינה הרומזת ע"ד הקבלה על ה[ש]כינ', כידוע ליודעי החן, ויש בו כ"ב פסוקים כנגד כ"ב צינורות של מעלה שכבר הם פתוחים ומריקים שפע וברכה מהבריכה עליונה מראש כל הכתרים.

תיקוני שבת שעג

לשון זו מועתקת בהמשך על ידי כמה סדורים קבליים, כגון שער השמים לבעל השל"ה (אמסטרדם תע"ז), ובן איש חי, ועוד רבים.

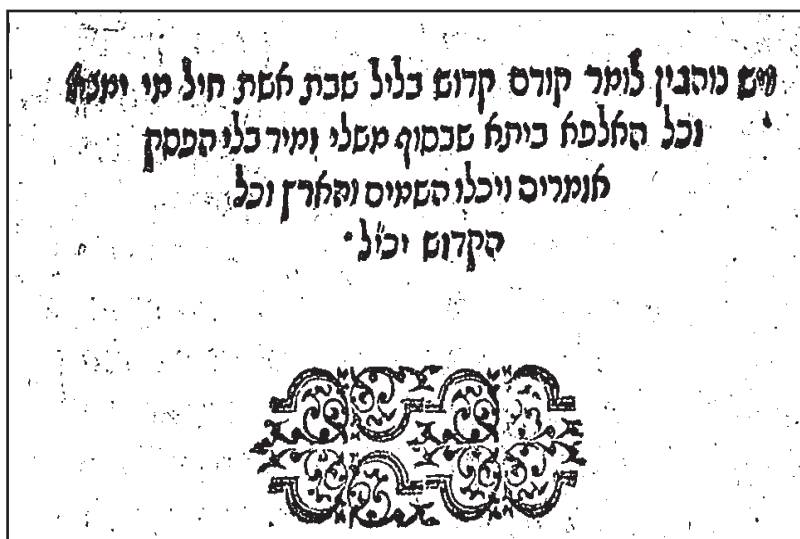
אמנם, לאחר מחקר מדוקדק הוברר כי תקוני שבת אינו המקור הראשון, וכבר קדם לו סידור ונציה שמ"ד.¹ שם לאחר שהובאו שני שירים של ר' מנחם די לונזאנו, נכתב:

1 יש לציין כי במאגר התורני hebrewbooks קוטלג סידור זה בטעות כ'ונציה שנ"ח'. סריקה של העמוד ניתן לראות בכתובת [http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=21476](http://www.hebrewbooks.org/pdfpager.aspx?req=21476&st=&pgnum=279&hilite)

אשת חיל

ויש נוהגין לומר קודם קדוש בליל שבת אשת חיל מי ימצא
וכל האלפא ביתא שבסוף משלי ומיד בלי הפסק אומרים
ויכלו השמים והארץ וכל הקדוש וכ"ל.

סידור וינציה שמד

אֵשֶׁת חֵיל מִי יִמָּצֵא
בְּטַח בָּהּ לֵב בַּעֲלָהּ
גִּמְלָתָהּ טוֹב וְלֹא רָע
דָּרָשָׁה צֶמֶר וּפְשָׁתִים
הִיטָה כְּאֲנִיּוֹת סוּחַר
וְתָקַם בְּעוֹד לַיְלָה וְתָתֵן טָרֶף לְבֵיתָהּ וְחָק לְנַעֲרֹתֶיהָ
זִמְמָה שָׂדֶה וְתַקְחָהּ
חֲגֹרָה בְּעוֹז מְתָנֶיהָ
טַעְמָה כִּי טוֹב סִחָרָה
יָדֶיהָ שְׁלָחַהּ בְּכִישׁוֹר
כִּפָּה פָּרָשָׁה לָעֲנִי
לֹא תִירָא לְבֵיתָהּ מִשָּׁלֵג
מִרְבֵּדִים עָשְׂתָה לָּהּ
נוֹדַע בְּשַׁעְרִים בַּעֲלָהּ
סָדִין עָשְׂתָה וְתִמְכֹּר
עוֹז וְהָדָר לְבוּשָׁהּ
פִּיהָ פִּתְחָהּ בְּחִכְמָהּ
צוּפִיהָ הִלִּיכּוֹת בֵּיתָהּ
קָמוּ בָנֶיהָ וַיֵּאֱשְׁרוּהָ
רַבּוֹת בָּנוֹת עָשׂוּ חֵיל
שֶׁקֶר הֶחָן וְהַבֵּל הִיפִי
תָּנוּ לָהּ מִפָּרִי יָדֶיהָ

וְרַחֵק מִפְּנִינִים מְכָרָהּ
וְשָׁלַל לֹא יַחְסֹר
כֹּל יְמֵי חַיֶּיהָ
וְתַעֲשֶׂה בְּחִפְּץ כַּפִּיהָ
מִמָּרְחָק תָּבִיא לַחֲמָהּ
וְתִתֵּן טָרֶף לְבֵיתָהּ וְחָק לְנַעֲרֹתֶיהָ
מִפָּרִי כַּפִּיהָ נִטְעָה כָּרֶם
וְתֵאֱמַץ זְרוּעֹתֶיהָ
לֹא יִכְבֶּה בַּלַּיְלָה נֵרָהּ
וּבַכִּיָּה תִמְכּוּ פֶלֶךְ
וַיָּדֶיּה שְׁלָחַהּ לְאֲבִיוֹן
כִּי כֹל בֵּיתָהּ לְבֶשׂ שָׁנִים
שֵׁשׁ וְאַרְגָּמָן לְבוּשָׁהּ
בְּשִׁבְתָּהּ עִם זִקְנֵי אֶרֶץ
וְחֲגוֹר נָתַנָּה לְכַנְעָנִי
וְתִשְׁחַק לְיוֹם אַחֲרוֹן
וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָהּ
וְלֶחֶם עֲצָלוֹת לֹא תֹאכַל
בַּעֲלָהּ וַיְהִלְלָהּ
וְאֵת עֲלִיתָהּ עַל כִּלְנָהּ
אִשָּׁה יִרְאֵת יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל
וַיְהִלְלוּהָ בְּשַׁעְרִים מְעֻשִׂיהָ

קידוש ליל שבת

בלחש - וִיְהִי עֶרֶב וִיְהִי בֹקֶר

יוֹם הַשְּׁשִׁי: וַיְכַלּוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל עֲבָאִם: וַיְכַל
אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה, וַיִּשְׁבֹּת
בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלַאכְתּוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה: וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים
אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אֹתוֹ, כִּי בּו שַׁבַּת מְכָל מְלַאכְתּוֹ,
אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת:

הוֹדוּ לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חֲסִדוֹ:

כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׁא וּבָשָׂם יְהוָה אֶקְרָא:

עַל הַיַּיִן - בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, בּוֹרֵא
פְּרִי הַגֶּפֶן:

עַל הַפֶּת - בָּרוּךְ אַתָּה ה' אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, הַמוֹצִיא
לֶחֶם מִן הָאָרֶץ:

וִיְהִי עֶרֶב וִיְהִי בֹקֶר. משפט זה מופיע לראשונה בלבוש (או"ח רע"א), ויש שהתנגדו לאמירתו, ראה מנהגי חתם סופר ועוד.

יוֹם הַשְּׁשִׁי. מילים אלו אינן מופיעות בשום מקור קדמון. לראשונה הן מופיעות אצל הרמ"א או"ח רע"א סעיף י, וראה שם במג"א.

הוֹדוּ... חסדו. פסוק זה נוסף ע"פ המובא במסכת סופרים (יט ז), שיש לומר הודו לה' על כוס של ברכה חוץ מעל הכוס של ברכת האבלים (כך לפי גירסת הגר"א). מעניין לציין כי נוהג זה שרד עד היום במנהגי כמה מן העדות, לדוגמה, בסיום ברכת המזון נוהג לומר רשימה מסוימת של פסוקים, ביניהם מופיע גם 'הודו לה' והרי ברכת המזון טעונה כוס לרוב הדעות; לפי נוסח תימן אומרים פסוק זה בהבדלה, אשר גם היא נחשבת לכוס של ברכה.

כּוֹס... אקרא. כך הוא מנהג תימן, ובסדור 'עבודת ישראל' אשר מנהגיו הם מנהגי אשכנז מופיע לפני כל כוס של ברכה לומר פסוק זה. אף כאן נוהג כיום לומר פסוק זה בהבדלה.

קידוש ליל שבת

בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ
בְּמִצְוֹתָיו וְרָצָה בָּנוּ, וְשִׁבֵּת קִדְּשׁוֹ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן
הַנִּחְיָלָנוּ, זְכוֹרֵן לְמַעֲשֵׂה בִּרְאשִׁית, כִּי הוּא יוֹם תְּחִלָּה
לְמִקְרָאֵי קֹדֶשׁ זֵכֶר לִיצִיאת מִצְרַיִם, כִּי בָנוּ בַּחֲרֵת וְאוֹתָנוּ
קִדְּשָׁתָּ מִכָּל הָעַמִּים, וְשִׁבֵּת קִדְּשְׁךָ בְּאַהֲבָה וּבְרָצוֹן
הַנִּחְיָלָתָנוּ: בָּרוּךְ אַתָּה יְהוָה מְקִדֵּשׁ הַשַּׁבָּת:

ה י ו ש ב ב ר ו ך א ת ה י ה ו ה א ל ה י נ ו מ ל ך ה ע ו ל ם ,
א ש ר ק ד ש נ ו ב מ צ ו ת י ו ו צ ו נ ו ל י ש ב ב ס כ ה :
מ ב ר ך :

כִּי הוּא יוֹם. מִיָּלִים אֱלֹ מוֹפִיעוֹת בְּנוֹסַח אֲשַׁכְּנוּ, רֹאֵה לְדוֹגְמָה בְּמִנְהַגֵּי מַהְרִ"ל, לְעוֹמֶת זֹאת
אֵין הֵן מוֹפִיעוֹת בְּסִידוּרֵי הַגְּאוּנִים וּבְנוֹסַח הַרְמַב"ם (פּכ"ט מֵהַל' שַׁבָּת הַל' ב) וְעוֹד. בְּנוֹסַחאוֹת
הַמְּקוֹבָלִים הַתְּקַבֵּל ג"כ שְׁלֹא לֹא מִיָּלִים אֱלֹ.

כִּי בָנוּ בַּחֲרֵת... הָעַמִּים. מִשְׁפָּט זֶה מוֹפִיעַ בְּכָל הַמְּקוֹרוֹת הַקְּדוּמִים, וְהַשְׁמַטְתּוֹ הִיא ע"פ
הָאֲרִיז"ל וְתַלְמִידָיו, רֹאֵה עוֹד בְּבִיאוֹר הַגְּר"א לְשׁו"ע או"ח רע"א.

ביבליוגרפיה

- בן מנחם, נפתלי, 'זמירות של שבת', ירושלים תש"ט.
- פלס, ישראל מרדכי, 'יסודותיה הקדומים של תפלת "רבון כל העולמים" (א)', צפונות ד (תמוז תשמ"ט), עמ' קא-קה.
- כהן, דוד, סידור 'אזור אליהו', ירושלים תשנ"ח, עמ' קעג-קעו.
- טוקר, נפתלי הרץ, 'לבירור עמדתם של גדולי הפוסקים על מנהג אמירת הזמירות בסעודות השבת', שמעתין 145 (תשס"א), עמ' 66-75.
- גולדהבר, יחיאל, 'מנהגי הקהילות' עם מקורות 'באר שבע', ירושלים תשס"ה, עמ' קפו-קפט.
- חלמיש, משה, 'הנהגות קבליות בשבת', ירושלים תשס"ו, עמ' 284-300.

